

~Комерційне використання дітей~

~Komercyjne wykorzystywanie dzieci~

Слівінські Д. (Śliwiński D.), докторант Головної торгової школи в м. Варшава (Республіка Польща)

Сіверт О. (Siewert A.), прес-секретар міської комендатури поліції в м. Гданську (Республіка Польща), підкомісар поліції

Трун Б. (Trun B.), докторант Університету Гданська

Доповідь присвячена проблемі комерційного використання дітей та їх праці злочинним угрупованнями. Проаналізовано факти та статистичні дані у сфері торгівлі людьми. Здійснено огляд чинного законодавства Республіки Польща, запропоновано шляхи його вдосконалення.

Handel ludźmi jest niezwykle poważnym przestępstwem zarówno ze względu na swój charakter jak i przedmiot ochrony, który przy okazji tego czynu zostaje znacząco naruszony. Według Organizacji Narodów Zjednoczonych handel ludźmi jest trzecim, po broni i narkotykach, najbardziej dochodowym przestępstwem na świecie. Widzimy zatem na tej podstawie z jak groźnym procederem mamy do czynienia.

Jednym z rodzajów handlu ludźmi jest handel najmłodszymi członkami społeczeństwa – handel dziećmi. Na poziomie międzynarodowym istnieje wiele aktów prawnych, konwencji, norm prawnych definiujących i regulujących sprawy związane z handlem ludźmi. Jednymz takich aktów prawnych jest Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości. To właśnie ten,

wchodzącyw życie 25 grudnia 2003 roku, Protokół z Palermo wprowadził uznaną na całym świecie definicję handlu ludźmi. Zgodnie z tym Protokołem handel ludźmi oznacza «werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą w celu wykorzystania» [1]. Pod pojęciem wykorzystanie rozumiemy tutaj: «wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów» [1]. W ramy tej definicji wpasowuje się bardziej uszczegółowiony rodzaj handlu ludźmi jakim jest handel dziećmi. Warto dodać, że w myśl tego Protokołu dzieckiem jest osoba, która nie ukończyła 18 roku życia. Polska, zgadzając się z powyższymi definicjami, ratyfikowała ten akt prawny 18 marca 2003 roku.

Nie tylko Protokół z Palermo określa i definiuje czym jest handel dziećmi. Czynią to także: Konwencja o prawach dziecka; Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytutki i dziecięcej pornografii. Protokół, ratyfikowany przez Polskę 31.12.2004 r., wprowadza zakaz handlu dziećmi, dziecięcej prostytutki i pornografii oraz nakłada na państwa-strony obowiązek podjęcia środków potrzebnych do zapobiegania, wykrywania i zwalczania handlu ludźmi i przestępstw z nim związanych. Protokół ten definiuje handel dziećmi jako «jakikolwiek działanie lub transakcja, w drodze której dziecko przekazywane jest przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą» [2]. Na podstawie wszystkich powyższych definicji widzimy, że handel ludźmi, a dokładniej handel dziećmi jest niezwykle skomplikowanym i złożonym procederem, który niewątpliwie jest bardzo groźny.

Prawo europejskie, prawo międzynarodowe dokładnie definiuje pojęcia handel ludźmi – handel dziećmi. Jak z kolei wygląda to w RP?

W polskim systemie prawnym nie istnieje osobne i samodzielne określenie czym jest handel dziećmi. Ustawa Kodeksu Karnego określa jedynie czym jest handel ludźmi. W myśl artykułu 115 §22 definicja handlu ludźmi praktycznie nie różni się niczym od definicji przyjętej w Palermo w 2000 roku. Ważny jedynie jest cel wykorzystania osoby, która już padnie ofiarą handlu a mianowicie celem handlu ludźmi jest wykorzystanie osoby «nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub w innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustaw» [3]. Bardzo ważną sprawą w kontekście handlu dziećmi jest to, że w przypadku młodocianych do zaistnienia przestępstwa handlu ludźmi nie potrzebna jest żadna z form zachowania sprawcy takich jak: groźba, przemoc, uprowadzenie czy wprowadzenie w błąd. Sam charakter wykorzystania młodocianej osoby świadczy o tym, że mamy do czynienia z handlem. W pewnym stopniu ustawodawca, mimo że nie stworzył odrębnego przepisu dotyczącego się handlu dziećmi, to «rozszerzył ochronę małoletniego, ponieważ dopuścił ograniczenie kwalifikacji prawnej czynu sprawcy wyłącznie do celu jego działania, którym jest werbowanie, transportowanie, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby. Taka regulacja wyraża szczególną ochronę małoletniego, mimo braku zaostrzonej sankcji» [4]. Karą za wyżej wymienione przestępstwo w prawie polskim jest kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata. Przygotowania do handlu ludźmi jest również zagrożone karą – pozbawienie wolności od 3 miesięcy do lat 5 [5].

Mówiąc bardziej szczegółowo o zjawisku handlu dziećmi

odpowiedzieć możemy sobie na pytanie: w jakim celu przestępcy «wchodzą» w nielegalne posiadanie dzieci.

Pokrzywdzone dzieci jako ofiary handlu są wykorzystywane przede wszystkim do:

1. «Prostytucji, pornografii, innych usług o charakterze seksualnym;
2. Żebractwa;
3. Popęłniania przestępstw (np. kradzieże, sprzedaż narkotyków);
4. Pracy niewolniczej;
5. Prac i usług o charakterze przymusowym;
6. Pozyskiwania organów;
7. Nielegalnej adopcji» [6].

Oprócz znanych już od dawna form wykorzystania dzieci, istnieją formy osobliwe dla różnych regionów świata. W krajach takich jak Afganistan, Somalia, Kambodża, Sri Lanka dzieci są wykorzystywane, werbowane i angażowane w działania wojenne. Z kolei blisko nas, w Europie dzieci wykorzystywane są do przymusowych małżeństw i wyłudzenia świadczeń socjalnych [7].

Wykorzystanie dzieci do celów seksualnych często związane jest z użyciem przemocy i zniewoleniem. Młodocianych w tym przypadku wykorzystuje się przede wszystkim do produkcji materiałów pornograficznych, lecz nie tylko do tego. Dzieci wykorzystywane są także w prostytucji, gdzie z racji udostępnienia dziecka do celów seksualnych, ich «właściciel» pobiera wynagrodzenie lub jakąś inną formę rekompensaty [6]. Takie dziecko jest traktowane jak przedmiot, jak pewien obiekt handlowy który jest wynajmowany. Jego prawo nie jest w ogóle respektowane, żaden przestępca się z tym nie liczy. Jedyne co się w tym przypadku liczy to zyski z usług seksualnych świadczonych w wyniku wykorzystania niewinnych i bezbronnych dzieci. W tym miejscu warto dodać, iż prostytucja małoletniego spowodowana wcześniejszym przestępstwem handlu ludźmi wiąże się z innym czynem zabronionym jakim jest obcowanie płciowe/ czynności seksualne z udziałem

małoletniego. Zgodnie z Kodeksem karnym za taki czyn z małoletnim mającym poniżej lat 15 grozi kara pozbawienia wolności od lat 2 do lat 12 [8]. W przypadku RP tą granicą wiekową jest granica 15 roku życia. W innych krajach może wyglądać to troszkę inaczej a mianowicie: w Argentynie, Hiszpanii czy Japonii granica wiekowa umożliwiająca obcowanie płciowe z osobą wynosi zaledwie 13 lat. Podobnie jak w Polsce wiek przyzwolenia ustalony na 15 lat został tak samo określony w krajach takich jak np. Dania, Słowacja, Szwecja, Etiopia. Z kolei w krajach o mocnym podłożu fundamentalnym takim jak Indonezja czy Tunezja wiek ten wynosi odpowiednio 19 i 20 lat [6]. Widzimy zatem, że z przestępstwem jakim jest handel dziećmi, w celach seksualnego wykorzystania ofiary, ściśle związane są inne czyny zabronione takie jak np.: obcowanie płciowe z małoletnim, pornografia (art. 202 KK) czy wykorzystanie systemu lub sieci do przestępstwa seksualnego (art. 200a KK).

Innymi formami wykorzystania dzieci będącymi ofiarami handlu ludźmi jest ich wykorzystanie do żebractwa i popełniania przestępstw. Najczęściej do żebractwa wybierani są obywatele obcej narodowości, którzy niezbyt radzą sobie w otaczającym środowisku i nie potrafią wyrwać się z tego mechanizmu uwiecznienia. Dodatkowo obecność żebrzących dzieci «ma na celu wzbudzenie litości i współczucia u potencjalnych ofiarodawców, a tym samym osiągnięcie wyższego zysku z tego procederu» [9]. Obecnie takie «oszustwo» jest całkiem dochodowym zajęciem, iż istnieją dowody potwierdzające fakt, iż powstają specjalne zorganizowane grupy przestępcze trudniące się żebractwem. Brakuje jednak danych i statystyk mówiących o liczbie dzieci wykorzystywanych do żebractwa. Znaczną przeszkodą dla organów ścigania w tym temacie jest to, iż często żebrzące dzieci, jak już wspomniałem, nie pochodzą z kraju w którym «wykonują swoją pracę». Bariera językowa, dodatkowo brak jakichkolwiek dokumentów znacząco utrudniają pracę organów ścigania. Wykorzystanie dzieci do popełniania

przestępstw to przede wszystkim zmuszanie ich do dokonywania drobnych kradzieży czy handlu narkotykami. «Angażowanie dzieci przez grupy przestępcze do żebractwa i popełniania przestępstw wynika stąd, że wzbudzają one mniej podejrzeń i nie są narażone na odpowiedzialność karną» [10].

Wykorzystywanie ludzi do pracy przymusowej kojarzy nam się przede wszystkim z dorosłymi ofiarami handlu ludźmi. Jednak czasami ofiarami wykorzystania w takich pracach mogą być dzieci. Poszkodowani zatrudniani są przede wszystkim w sektorze rolnictwa, fabrykach czy jako służba w prywatnych posiadłościach przestępców bądź ich klientów. Za swoją pracę wykorzystywane dzieci oczywiście nie dostają należnego im wynagrodzenia a dodatkowo są pod ciągłą kontrolą.

Jeszcze jedną formą przestępstwa handlu ludźmi jest handel dziećmi w celu pozyskiwania ich organów. To właśnie ludzie młodzi i dzieci są szczególnie narażeni na takie wykorzystanie z racji dobrego stanu ich organów nadających się do przeszczepu. Takie ofiary są najczęściej porywane, następnie ich organy są wycinane. Możemy wyróżnić 2 formy pobierania organów:

- wycinanie organu parzystego, bez którego możliwe jest dalsze życie i funkcjonowanie (takie ofiary mogą być wypuszczone po takim zabiegu)
- wycinanie większej ilości organów (wiąże się to z uśmierceniem ofiary).

Ostatnią formą wykorzystania dzieci jako ofiar handlu ludźmi, o której chciałbym krótko wspomnieć, jest handel dziećmi w celu przeprowadzenia nielegalnej adopcji.

Do czynienia z tzw. «dziką adopcją» mamy wtedy, gdy dzieje się to poza przepisami prawa. Na taką nielegalną adopcję decydują się normalni ludzie, którzy nie mogą mieć własnych dzieci, którzy nie mogą otrzymać dziecka w ramach adopcji zgodniej z prawem.»Niestety, czasami przyszli rodzice, kierując się niepohamowaną chęcią posiadania dziecka, mimo że chcą je potem jak najlepiej wychować, pojmują dobro dziecka niewłaściwie. Klientami stają się rodzice, którzy chcą

mieć jak najlepsze i jak najzdrowsze dziecko, a nie dziecko, które potrzebuje zwyczajnej rodziny i miłości» [6]. W takim przypadku dziecko staje się celem działania takich «zdesperowanych rodziców», dzieci zaczynają być traktowane przedmiotowo, jak oferta handlowa. Związany z nielegalną adopcją jest proceder tzw. «matki zastępczej – surogatki», która to za odpowiednią cenę «wynajmuje» swój brzuch, nosi ciążę a po urodzeniu przekazuje dziecko swoim zleceniodawcom. Zjawisko to najbardziej rozpowszechnione jest w Indiach. W tym kraju prawo zezwala na płacenie zastępczym matkom za urodzenie nie swojego dziecka. W Europie ta sprawa wygląda nieco inaczej. «Unia Europejska rozważa zakazanie takich praktyk. Zakaz obowiązuje już m.in. we Włoszech, Szwecji, Niemczech. W USA można płacić zastępczej matce a w Argentynie czy RPA każdy przypadek takiej procedury jest rozpatrywany z osobna» [11]. W Polsce brakuje jasnych regulacji prawnych dotyczących przestępstwa z tej dziedziny. Jednakże przestępstwem z pewnością będzie czerpanie korzyści materialnych z macierzyństwa zastępczego. Taki czyn może być zakwalifikowany jako przestępstwo handlu ludźmi [6]. Pomimo tego «internet pełen jest dziś ogłoszeń ciężarnych kobiet, które zdrowe dziecko oferują już za 2 tys. zł. Na ten niezwykle atrakcyjny rynek coraz częściej wchodzi jednak pośrednicy. Lekarze, czy prawnicy za pomoc w dzikiej adopcji potrafią wyciągnąć nawet kilkadziesiąt tysięcy złotych» [12].

Na podstawie powyższych analiz widać w jak wielu formach wykorzystywane są dzieci będące ofiarami handlu dziećmi. Ich werbunek i zdobycie nie jest tak trudne jak w przypadku osób dorosłych z racji ich niskiego poziomu edukacji, braku strachu spowodowanego doświadczeniem życiowym a także pewną «uniwersalnością» tych ofiar i wiążącymi się z tym, możliwymi do uzyskania, zyskami.

Jak wyglądają statystyki ofiar handlu dziećmi w XXI wieku? Ciężko jest jednoznacznie i z całą pewnością powiedzieć ile dzieci pada ofiarą handlu ludźmi z racji dużej ciemnej liczby

tego przestępstwa. Ponadto «wiek jest trudny do określenia i jest na ogół rejestrowany w chwili ich zidentyfikowania, a nie-
werbowania. Dlatego też faktyczna liczba dzieci padających
ofiara handlu ludźmi jest prawdopodobnie wyższa, niż
wskazują statystyki» [13]. Zgodnie z raportem Biura Narodów
Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC)
zjawisko handlu dziećmi ciągle się nasila. W latach 2010-2013
co trzecia ofiara handlu ludźmi była dzieckiem. Z kolei w
latach 2007-2010 odsetek dzieci w handlu ludźmi wynosił o
blisko 10% mniej niż obecnie (ok. 20%). To młode dziewczynki
padają najczęściej ofiarą handlu dziećmi (70%). «Dzieci
stanowią większość ofiar handlu ludźmi w Afryce, na Bliskim
Wschodzie i w krajach takich jak Egipt, Indie, Angola i Peru,
gdzie ich liczba przekracza 60 proc. - informuje UNODC w
wydawanych co dwa lata raporcie» [14]. 53% ofiar handlu
ludźmi jest wykorzystywana seksualnie z kolei już blisko 40%
(ponad 1/3 z tego to dzieci) ofiar handlu ludźmi
wykorzystywanych jest w pracach przymusowych. Dla
porównania odsetek osób wykorzystywanych w pracach
przymusowych w 2007 roku wynosił ok. 35%.

Jak statystyki wyglądają w naszym kraju? «Na podstawie
danych o charakterze statystycznym prokuratury należy
wskazać, że w 2011 r. prokuratorzy nadali status
pokrzywdzonego handlem ludźmi 590 osobom w tym 17
małoletnim, co stanowi niecałe 3% wszystkich
pokrzywdzonych handlem ludźmi. Z kolei w 2012 r. odsetek
ten wzrósł do 7%, głównie jednak z uwagi na spadek liczby
wszystkich pokrzywdzonych (230 osób), gdyż liczba
małoletnich ofiar handlu ludźmi utrzymała się na tym samym
niemal poziomie co w 2011 r. i wyniosła 16 dzieci» [15].

Na podstawie danych z Programu wsparcia i ochrony
świadka/ofiary handlu ludźmi wynika, że w latach 2006-2013
pomocy udzielono 24 dzieciom. Program ten realizowany jest na
podstawie zlecenia zadania publicznego Ministra Spraw
Wewnętrznych przez organizacje pozarządowe takie jak:
Fundacja Przeciwno Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu La

Strada oraz Stowarzyszenie Po-Moc dla Kobiet i Dzieci im. Marii Niepokalanej. Program ten przeznaczony jest wyłącznie dla cudzoziemców, którzy zostali zidentyfikowani jako ofiary handlu ludźmi na terenie naszego kraju. Na podstawie danych statystycznych z tego programu zaledwie 24 dzieci w latach 2006-2013 skorzystało z pomocy tego programu. Dzieci, będące ofiarą handlu ludźmi wykorzystywane były przede wszystkim do prostytucji, żebractwa i pracy przymusowej. Większość z ofiar, objętych Programem, pochodziła z Rumunii (blisko 60%) i Bułgarii (ponad 20%). Analizując z kolei wiek małoletnich, to dzieci w każdym wieku padały ofiarą handlu ludźmi. Większość jednak stanowiły ofiary w wieku 14-17 lat (ponad 70%), które wykorzystywane były głównie do prostytucji.

Kolejnymi danymi statystycznymi, z których możemy powiedzieć krótko o skali handlu dziećmi w RP jest analiza Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla polskich i cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi (KCIK). Podobnie jak wyżej wymieniony Program KCIK jest zadaniem publicznym realizowanym na zlecenie Ministra Spraw Wewnętrznych przez te same organizacje: Fundację La Strada oraz Stowarzyszenie Po-Moc. Do zadań KCIK należy: identyfikacja ofiar handlu ludźmi, prowadzenie schronisk dla ofiar handlu ludźmi czy poradnictwo prewencyjne. Dane statystyczne pochodzące z analizy KCIK tylko potwierdzają, że to dzieci w wieku 15-17 lat najczęściej stają się ofiarami handlu ludźmi – ok. 70%, z czego aż 2/3 z nich to dziewczęta. Z kolei ich forma wykorzystania zdaniem KCIK to przede wszystkim żebractwo (ponad 60%). [15]

Podsumowując widzimy, że zjawisko handlu dziećmi w Polsce nie jest niestety obce. Małoletni stanowią niecałe 10% ofiar, w porównaniu zaś na świecie dzieci w niemal co trzecim przypadku stają się ofiarą handlu ludźmi. Jednakże ciężko jest ustalić jaka jest dokładna liczba ofiar handlu dziećmi czy to w Polsce czy to na świecie. Przestępstwo to ma charakter zorganizowany i nie łatwo jest je wykryć. Ograny ścigania robią co mogą, jednakże ich praca w tym kontekście nie jest

łatwa z racji niechęci do współpracy ze strony ofiar i wiążącym się z tym brakiem dowodów. W «poszukiwaniach» ofiar handlu ludźmi pomaga im szereg organizacji pozarządowych. Dla przykładu takimi organizacjami w Polsce są:

1. Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu La Strada: podejmuje działania prewencyjno – edukacyjne, informacyjne oraz świadczy pomoc ofiarom handlu ludźmi

2. Itaka – Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych: zajmuje się problemem zaginięć, zapewnia wsparcie rodzinom osób zaginionych, przeciwdziała zaginięciom.

3. Fundacja Dzieci Niczyje: zajmuje się problemem przemocy dzieci w rodzinie, fundacja udziela pomocy prawnej, psychologicznej i medycznej. Fundacja realizuje «Program na rzecz dzieci- ofiar handlu i dzieci cudzoziemskich bez opieki». Celem programu jest «przeciwdziałanie handlu dziećmi i komercyjnemu wykorzystaniu dzieci przez zwiększenie świadomości i wiedzy profesjonalistów mających kontakt z dziećmi – ofiarami handlu i dziećmi z grupy ryzyka» [6].

Moim zdaniem nie ma konkretnego profilu osoby, która to może paść ofiarą handlu ludźmi. Każdy z nas może zostać porwany i wykorzystany w jakiejkolwiek formie. Oczywiście można powiedzieć, że to zdrowe i młode osoby są bardziej narażone na stanie się ofiarą handlu ludźmi, że takie osoby przyniosą przestępcom więcej zysku. Jednakże nawet jak nie należymy do tej grupy «podwyższonego ryzyka» to musimy mieć się na baczności. Istnieje wiele aktów prawnych, wiele służb, organizacji, fundacji, które to czuwają nad naszym bezpieczeństwem a w razie konieczności udzielają nam potrzebnej pomocy. Uważam jednak, że najlepiej przed stanieniem się ofiarą handlu ludźmi ochroni nas własna czujność i rozważa.

Bibliografia:

1. Art. 3a, Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości.

2. Art. 2a, Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii.

3. Art. 115§22 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

4. M. Pomarańska- Bielecka, M. Wiśniewski; Analiza przepisów prawa dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania handlu ludźmi, Warszawa 2010, s.11.

5. Art. 189a Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

6. K. Janoszka, Dzieci jako ofiary handlu ludźmi, Szczytno 2013, s. 28.

7. Problem handlu dziećmi w Polsce i na świecie. Charakterystyka zjawiska i regulacje prawne, [broshura], Fundacja Dzieci Niczyje 2011, s.2.

8. Art. 200 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

9. I. Nowak, K. Przybysławska, Raport na temat zjawiska handlu dziećmi w Polsce 2010, Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć, Kraków 2010, s. 11.

10. K. Karsznicki, Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce, Warszawa 2010, s.103.

11. M. Pomarańska- Bielecka, M. Wiśniewski; Analiza przepisów prawa dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania handlu ludźmi, Warszawa 2010, s.8.

12. Artykuł Newsweek: Noworodek na raty? Handel dziećmi w Polsce kwitnie, adres internetowy: <http://natemat.pl/60217,novorodek-na-raty-handel-dziecmi-w-polsce-kwitnie>, stan faktyczny na 03.12.2014

13. IOM, Podręcznik z materiałami dla funkcjonariuszy ścigania dotyczących dobrych praktyk walki z handlem dziećmi, AGIS 2005, s. 29.

14. Artykuł WP: Rośnie handel dziećmi na świecie, stan faktyczny na 04.12.2014 adres internetowy: http://wiadomosci.wp.pl/kat,8311,title,Rosnie-handel-dziecmi-na-swiecie,wid,17053657,wiadomosc.html?ticaid=113ea2&_tictsrn=3

15. Aneta Suda, MSW, Skala zjawiska handlu ludźmi, 03.02.2014, adres internetowy: <http://handelludzmi.eu/hl/o-handlu-ludzmi/handel-dziecmi/6392,Skala-zjawiska-handlu-dziecmi.html>, stan faktyczny na 04.12.2014

16. Artykuł WP: Rośnie handel dziećmi na świecie, stan faktyczny na 04.12.2014 adres internetowy: http://wiadomosci.wp.pl/kat,8311,title,Rosnie-handel-dziecmi-na-swiecie,wid,17053657,wiadomosc.html?ticaid=113ea2&_tictsrn=3.